

מקרקעי קק"ל ומקרקעי המדינה

מבחן ההישרדות הגדול של הציונות תלוי ביכולתה של המדינה לקיים דו־קיום הוגן עם המיעוטים שבתוכה

פרופ' יצחק שנל

המחלקה לגיאוגרפיה וסביבת האדם באוניברסיטת תל אביב

הטיפול בנושא של רפורמה קרקעית במדינת ישראל דחוף והכרחי לא רק כדי לפתור מצוקה קרקעית נקודתית כזו או אחרת, אלא בראש ובראשונה בגלל העמדה הנחרצת של בית המשפט העליון המאתגרת את העיקרון של מדינה יהודית ודמוקרטית. סיבה נוספת לדחיפות הנדרשת קשורה בהצעת חוק המונחת על שולחן הכנסת, שעניינה איסור מכירת קרקע ללא־יהודים, שמאתגרת את העיקרון של מדינה יהודית ודמוקרטית. סיבה נוספת מקורה בצורך הדחוף להתאים לתנאים המשתנים את מעמד החקלאים והחקלאות. אם בעבר החקלאות והחקלאים היו המנגנון המרכזי לשמירה על קרקע חקלאית־לאומית, הרי כיום המצב שונה. מצב החקלאות, המעמד של החקלאים והאינטרסים של החקלאים, השתנו מאוד במשך השנים והמנגנון שהיה נהוג בעבר פחות יעיל. סיבה נוספת לצורת הדחוף במציאת פתרון קשורה בעובדה שהשיח הפוליטי הנוכחי בנושא הבעלות הציבורית מול בעלות פרטית על קרקעות המדינה, הפך להיות בווער. הנקודה האחרונה קשורה בתכנון ארצי ובכוחו להנחות את מדיניות התכנון הלאומית. תמ"א 35 שאושרה מנסה לעמוד בפרץ, אבל תהליכי הפרבור במרכז הארץ ממשיכים להתקיים, והשאלה האם אפשר להותיר את תמ"א 35 בודדת בחזית או שיש צורך ללוות אותה במדיניות קרקעית ובשליטה ציבורית על קרקע, גם היא דחופה.

אם אמנם הצורך לטפל בנושא הקרקעי באמת כל כך דחוף ואם המרכזיות של תחום הקרקע גבוהה ביותר, נראה לי שצריך להעלות לדיון עקרוני מספר שאלות שמשלימות זו את זו. השאלה הראשונה, עד כמה חשוב במדינת ישראל לשמור על קרקע בבעלות ציבורית, או שניתן להפריט אותה. שאלה שנייה, האם יש מקום להמשך השותפות בין המדינה לבין קק"ל בניהול הקרקע. ובמציאות החדשה הזו ראוי לשאול שאלה עקרונית נוספת, מהם התפקידים שראוי שקק"ל תקבל על עצמה. נדמה לי שהתפקידים המדוברים מושפעים מההגדרה של הבעלות על הקרקע. רק כדי להמחיש אומר כך, אם קק"ל הנה גוף שמנהל פרויקטים לאומיים עבור ישראל שהיא בעלת הקרקעות, אז המשימה שקק"ל לקחה על עצמה, להקים פארקים לאומיים ולפתח שטחים ירוקים, היא משימה נעלה וחשובה. אבל אם מפרידים את הבעלות, וקק"ל מחליטה להפוך את קרקעות קק"ל לירוקות, נראה לי שמבחינה ציבורית יש כאן מסר שאומר כי הטבע ושמורות הטבע הם נחלת העם היהודי ואינם נחלת העם הערבי. בהקשר הזה ראוי לשאול שאלה נוספת. אם מפרידים את קרקעות קק"ל מקרקעות המינהל, מי הם בעלי הקרקעות המופרדים, בשם מי דוברת קק"ל וכיצד תממן קק"ל את פעילותה במסגרת האלטרנטיבה הזאת.

ברור שיש צורך למצוא מענה לכל השאלות, אבל נראה לי שבבסיס הדיון הזה עומדות שאלות ערכיות חשובות מאוד כמו, למשל, שאלת אופייה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, נושא שהשיח הישראלי על אודותיו רחב מאוד. יש מי שטוען למען מדינה יהודית, יש מי שטוען למען מדינה דמוקרטית, אך במציאות הנוכחית הרוב הגדול של הציבור בישראל מחפש את האיזון בין מדינה דמוקרטית למדינה יהודית. וכפי שהדברים נראים לי, עיקר הוויכוח ניטש כיום על האיזון בין שני התכנים.

אחת הדילמות העיקריות של הציונות כיום, אחד המבחנים הגדולים ביותר שלה, הוא היכולת לקיים דיאלוג הוגן עם המיעוטים שבתוך המדינה. זו איננה שאלה מוסרית ערטילאית יהודית. אם קיים היום בעולם ערעור על נכונות ההחלטה להקים מדינה יהודית ולא מדינה דמוקרטית כללית מהים ועד הירדן, נדמה לי שיכולתה של המדינה והתנועה הציונית לקיים דו-קיום הוגן עם המיעוטים שלה, היא אחד המבחנים הגדולים ביותר ביכולת הישרדותה של הציונות. וכיוון שהנושא הופך להיות חלק מהאג'נדה הפוליטית בשיח העולמי, נראה לי שאנחנו צריכים להתחיל לחפש את הפתרונות בתחום יישוב היהודים בגליל. כי מי שרוצה ליישב יהודים בגליל צריך לשאול את עצמו מה יקרה לערבים באותו גליל. האם אפשר למצוא את הפתרונות שלא רק יהודים

ירוויחו מאכלוס הגליל ביישובים יהודיים אלא גם ערבים ירוויחו מתוספת ישובים ערביים.

הדילמה הערכית השנייה טמונה בשאלה האם ישראל היא מדינה ניאורליברלית או סוציאל-דמוקרטית והאם מנגנון השוק ינהל את קרקעות המדינה בצורה יעילה יותר.

זאת ועוד, האם תכנון לבדו יכול לנהל את הפתרונות היותר סוציאל-דמוקרטיים או שיש צורך לאחד את השימוש בכלים של תכנון ושל מדיניות קרקעית. דילמה נוספת שיש לתת עליה את הדעת היא האם ללא מדיניות תכנון ומדיניות קרקעית ציבורית ניתן יהיה לשמור על האינטרסים של הדורות הבאים בישראל שהנה מדינה צפופה הממוקמת בסביבה אקולוגית רגישה.

**"ישראל צריכה
להתחיל לחפש את
הפתרונות בתחום
ישוב היהודים
בגליל, אבל כל
מי שרוצה ליישב
יהודים בגליל
צריך לשאול את
עצמו גם מה יקרה
לערבים באותו
גליל".**

ישראל היא מדינה בעלת משימות לאומיות למרות כל אלה הטוענים שהמשימות הלאומיות כבר הסתיימו. אני אישית אינני בטוח שהמשימות הגיעו אל קצן ואביא דוגמה להבהרת עמדתי. האפשרות שמדינת ישראל תחליט לסגת מרוב שטחי הגדה המערבית, יהודה ושומרון היא ריאלית, בין אם אוהבים אותה ובין אם לא, בין אם הנסיגה הזו תתרחש במסגרת הסכמי שלום או באופן חד-צדדי. במקרה כזה, הצורך להקצות קרקעות לאומיות למתנחלים מפונים, לשטחים צבאיים ולמטרות נוספות, יכול לעלות במלוא חריפותו. ובדיוק אל כל הדילמות האלה אנחנו צריכים להתייחס במלוא כובד הראש.